

Görkəmlı adabiyyat

...Demək istədiyinin, düşüncəsinin sözü üstələdiyindən daim əzab çekən Azad Mirzəcanzadənin bir məşhur deyimi vardı: "Deyə bildim?" Etiraf edirəm - deyə bilmədim! Dünyanın ən gizli, ən dərin sırlarını üzə çıxarmağa yaranan söz insan hissələrinin qarşısında aciz qalır, boş-boşuna fırlanır, adiləşir. Cavanşir, mənim ezipim, yəqin sənə olan sevgimi ona layiq olan sözlərlə ifadə edə bilmədiyimə görə suçumdan keçərsən. Axi insanlar pafosuz da bir-birini başa düşür, bir-birini duyurlar. Axi həqiqətən sözsüz də könüldən könülə yollar var! Biz az-az görüşsek də, sənə mənəvi ehtiyac duyduğuma görə ruhən həmişə sənin yanındayam. Ümidvaram ki, sən də Bakının hansı isə bir künçündə səni sevən, səninle fəxr edən bir dostunun olduğunu hiss edir-sən.

*Qorxmaz QULİYEV
Professor*

Cavanşir Yusiflinin "Filoloji fantaziya" kitabı "fantaziya" olsa da, spesifikdir: onun mütləkəsində gündəlik işlərdən yorulmuş beynin hər iki yarımkürcəsi iştirak etməlidir. Çünkü bu "fantaziya" "Ramiz Rövşən" mövzusundadır: tükənməz bir mənbənin növbəti toxunuşundan "yüksekliyə" şərait yaradılmalıdır. Çünkü mütəxəssisin təxəyyülünün sərbəst ucuşu alqoritmi oxumağa adekvat münasibət diktə edir: asan, sərbəst, lakin sistemli.

Bir dəfə təkbətək səhbətdə Ramiz Rövşən bu sətirlərin müəllifinə etiraf etmişdi ki, poeziya haqqında "dərin fikirlər" dən sonra bir müddət obsesif günahkarlıq hissində qurtula bilmir. Kimin qarşısında? Şair bunu izah etmədi, amma mənə elə gəlir ki, mən onu başa düşdüm...

Və Cavanşir Yusiflinin "filoloji fantaziyasını" oxuyanda mən də anladım ki, Şairə dərin və incə (!) məhəbbət olmadan onun Sözünə toxunmaq olmaz: barmaqlarında ancaq toz-torpaq qalacaq!.. "Yenə də Söz qalır. yepeni!"

*Vaqif İBRAHİMOĞLU
Rejissor*

Cavanşir Yusifli tədqiqat boyu bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və daxilən bir-birini şərtləndirən müxtəlif metod və üsullara müraciət edir, Azərbaycan komediyasının janr poetikasını derindən araşdırmaq üçün onların təqdim etdiyi imkanlardan istifadə edir. Bir cəhəti xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatçı janr poetikasına həsr etdiyi işində ənənəvi kateqoriyalarla yanaşı müasir nəzəri fikrin qabaqcıl nümayəndələrinin dünya filologiyasında özüne layiqli yer tutmuş tədqiqatlarına üz tutmuş, yeri galəndə bu fikirlərlə mübahisə etmiş, ancaq bütün hallarda əsas diqqətini Azərbaycan komediyasında, onun janr sferalarında aparıcı mövqə tutan cəhətlərə, Azərbaycan komediyasının daxili aləminə yetirmişdir.

*Bəkir NƏBİYEV
Akademik*

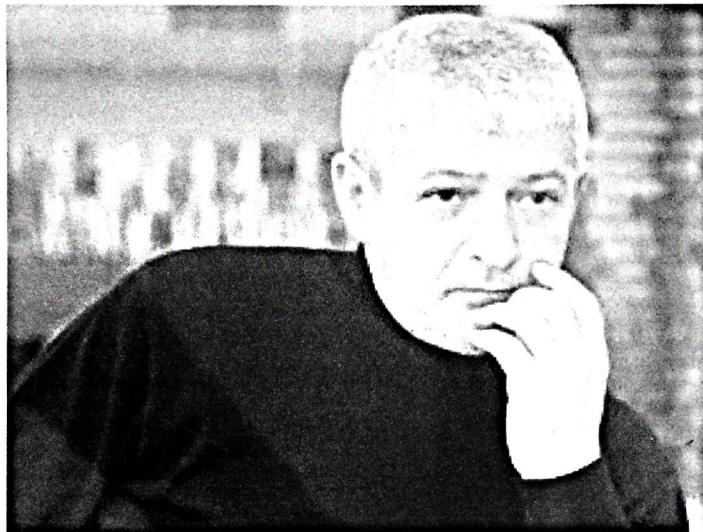
Cavanşir Yusifli Azərbaycan ədəbi tənqidinin, ümumən ədəbiyyatşunaslığının o görkəmlı nümayəndələrindən ki, bədii sözə (mətnə!) bir-biri ilə six bağlı olan (eyni zamanda bir-birindən müxtəlif parametrlərlə fərqlənən) üç səviyyədə kifayət qədər analitik təhlil verməyin uğurlu nümunələrini az qala hər məqalesində nümayiş et-

dirir: 1) müəllif səviyyəsində, 2) müəllifin mənsub olduğu milli ədəbiyyat səviyyəsində, 3) və hər bir milli ədəbiyyatın mənsub olduğu dünya ədəbiyyatı (ümumən ədəbiyyat!) səviyyəsində.

*Nizami CƏFƏROV
Akademik*

Füzulinin məşhur: "Söz candır, əger bilirəsə insan; sözdür ki, deyirlər özgədir can" - misralarına bizim, neçə deyərlər, köhnə ədiblər də diqqətsiz qalmayıblar, müasir, ələlxüsəs gənc ədəbiyyatşunas və tənqidçilər də onun etrafında yetərinçə müləhizələr söyleyiblər. Amma qəribədir, həmin beytin kosmoqonik və mistik mənalarını bir kənarra qoyub sərf filoloji anlamına söykənsək belə, real praktikada, gerçək ədəbi tənqid və təhlildə onun bir qayda olaraq, unudulduğunun şahidi oluruq: sözün sehrindən, ovsunundan, bol-bol dəm vuranlar çox zaman bədii əsərin "cismindən", əski terminoloziya ilə desək, "ləfz"indən, "surət"indən, danışırlar, "məna" ("məni") isə bu etrafda gəzişmələrin içində itib-batır, əl dəyməmiş qalır. Amma nə yaxşı ki, istisnalar da var: Cavanşir Yusiflinin bu kitabda toplanmış yazıları kim! Bu yazıları mən "yeni tənqid" in nümunələri kim oxudum; diqqət yetirsəniz, burada əsas etibarılə mövzu, məzmun, ideya, süjet anlayışlarında deyil, söz, işarə, məna kateqoriyalarından çıxış edildiyini aydınca görərsiniz. Elə bunun sayəsində Cavanşir həmin yazınlarda ilk növbədə özünü ifadə edir (hətta mən deyərdim ara-sıra çap etdirdiyi şeirlərindən daha yaxşı ifadə edir), özü demiş, öz dilini yaratmağa çalışır ki, haqqında yazdığım əsərlərə səhbəti tutsun. Buna görədir ki, o ister klassiklərlə (Axundov, Mirzə Cəlil), ister müasirlərlə (Əli Kərim, Vaqif Bayatlı), ister əcnəbi, isterse də milli yazıçılarla (Folkner, Sabir Əhmədli) öz dilində danişa bilir. Cavanşirin yazılarında bədii yaradıcılığın Füzuli anlamına sadıqlik, qəribə bir inadkarlıqla məna və mətləbin ardınca qoşmaq, sözün canını tutmaq və demək ehtirası vardır. Bu sahədə uğurları kifayət qədər olsa da, o, bədii mətnin ələ və dilə gəlməyən məqamlarını yaxşı bilir və bu da onun döñə-döñə ədəbiyyatın mahiyyəti, bədii mətnin yaranması və fəaliyyətinin qanunauyğunluqları barədə nəzəri müləhizələr yürütməsinə səbəb olur. Beləliklə, əger biz igər sahələrdə olduğu kimi, ədəbi-nəzəri fikir sahəsində də sivil dünyaya integrasiya olunmaq istəyirik, deyə bilerəm ki, Cavanşirin yazıları "beynəlxalq standartlar" səviyyəsindədir. Bu yazınlarda klassik Şərq ədəbi tənqidinin ("nəğdi-ədəbi" adlanan elmin) ənənələri ilə çağdaş Avropa ədəbiyyatşunaslığının metodları ahəngdar şəkildə çulğuşmışdır. İlkinci bir cəhət həmin yazınlarda elmliliklə bədiliyin uğurlu sintezidir. Bizi elmi və bədii təfəkkürün differensiyaya uğraması, bir-birinə qarışması adətən kədərli nəticələr və bəhrelər verir. Cavanşirin yaradıcılığında isə bu təfəkkür tiplerinin qarışması deyil, üzvi vəhdəti özünü göstərdiyindən, nəticə də səmərəli və yenidir. Beləcə, C.Yusifli "yeni tənqid" barədə hay-küylərə ədəbi tənqidin zərureti və vəzifələri barədə diskuzyalara qoşulmadan onun gerçek nümunələrini yaradır, eyni zamanda ədəbi mühitdə gedən predmətsiz çəkişmələri, sənə şəkildə proses yaratmaq cəhdlərini, cərəyançılıq azarını ürək ağrısı ilə izləyir. O, bu çəkişmələrin içində olmasa da, özü demiş, mühit içindədir. Və mühitə yazıları, tərcü-

adamları Cavansır Yusifli haqqında

mələri vasitəsi ilə təsir etməyə çalışır. Əslində bu kitabdakı yazılar onun ədəbi mühitde baş alıb gedənlərə münasibəti və cavabdır. Həmin yazırlarda ironik pafos nə qədər güclü olsa da, mən onları son dərəcə ciddi yazılar tek qavramı vəs evindim: nə yaxşı ki, hər şeyin ucuzaşıb bayağılaşdıq bir zəmanədə söz ciddi yanaşanlar hələ de var!..

Məsiyə MƏHƏMMƏDİ
Şərqşünas alim və tərcüməçi

...Cavanşir Yusiflinin yazıları bir növ "SƏSSİZ" YAZILARDIR, adama elə gelir ki, bu yazılar ürəyində özüylə danışmağın şəkilləridir, həmişə isti, duyğulu və yenidir.

Arif ƏMRƏHOĞLU
Ədəbiyyatşunası

Müasir Azərbaycan tənqidçi fikrinin təməl edən tənqidçi-ədəbiyyatşunəslərin içərisində həmişə maraqla oxuduğum bir imza var - Cavanşir Yusifli. Təkcə estetik qanunları bilmək qalmayıb, ciddi etik normaları da gözleyən, yeni oxucunu avam yerinə qoymaqla, bədii əsərin qarvanişması üçün sağas-sala hazırlıq formular və reseptlər səpələməyən, heç vaxt temkinin pozmayan, ədəbi tənqidin içtimai fikrin bir fenomeni olduğunu hər addımda bize xatırladan Cavanşir Yusifli.

Cavanşirin "Bədii mətnin sirləri", "Bir söz söyle, bu dünyadan olmasın", "Ədəbiyyatda yaşamaqın formulu", "Azərbaycan poeziyasında Əli Kərim mərhəlesi" Fordi yaradıcılıqdan ədəbiyyat tarixinə baxış", "Azərbaycan komediyasının poetikası" "Gülüş və dünənin sonu", "Filologı fantaziya" və s. kitabları, ədəbi prosesə işq tutan çoxsaylı məqalələri ədəbi hadisələrə sadəcə rəfleksiya kimi görəsənmir, çünki onlar həmişə yaradıcı əməyin möhsuludur və bu onu başqalarından müsbət mənada fərqləndirir.

Təhlil pafosu, yersiz bələgötü, klise ya-naşmaları sevmir. Çox zaman yazılarını riyazi əməliyyat aparanırmış kimi qolome alan və müvafiq nəticələr eldə edən sənətkarlar-dan forqlı olaraq, Cavanşir Yusifli yazıcının obrazları ifadə etdiyinə və ya etməyə çalışdığını "şifahi" formaya salmağa, anlaşıqlı etməyə həmişə müvəffəq olur. Burada se-

viyyə və ya standart axtarmalıqsa, bu elə onların göstəricisidir.

Etimad BAŞKEÇİD
Yazıcı, şair

Azərbaycan filoloji fikrinin çox istedadlı və maraqlı nümayəndələrindən biri olan Cavanşir Yusiflinin görkəmləri şairimiz Əli Kərim haqqında araşdırmasını oxuyanda nədənəsə həmin hekayə yadına düşdü. Və istədim ki, yazam: Cavanşir Yusifli, Əli Kərim şeirlərinin müəllifi.

Cavanşir Yusifli poetik mətnlərin gizli identifikasiyini, onların semantik xəriyəsini bərpə etməyə çalışan FİLOLOQDUR. Onun yazı texnikasını səciyyələndirdən metodlardan biri - ilk baxışdan bir-birilə əla-qəsi olmayan mətnləri bir semantik-konseptual müstəviyə birləşdirmək qabiliyyətidir. Bu arasında on qəder bütür süjet məntiqinə malikdir ki, hətta örnək gotirdiyi mətnlərin (fragmentlərin) montajını görmək mümkün-südür. Ümumiyyətə, montaj bi figur kimi onun yaradıcılığında (surrealistlərin montajı, Eyzensteinin kinomontajı, Bodlerin kəleydoskopu kimi) önləni yer tutur.

C. Yusifli səbüt etməyə çalışır ki, Əli Kərim poeziyası Azərbaycan şerinin miyavasını genişləndirmiş və sınırlarını dəyişdirmişdir. Və bizi buna inandırır.

Cavanşir Yusiflinin metodoloji prinsipləri harmonik, üzvi xarakter daşıyır və müəllifin yüksək filoloji hazırlığını göstərir. Əlbəttə, onun söykəndiyi metodoloji prinsiplərə maraqlı filoloji-fəlsəfi ideyaların (M.Baxtin, R.Bart, Y.Lotman, Qaston Başlıyev, J.Derrida, Y.Qarayev və başqaları) təsiri təbiiidir və labüddür, araşdırmanın ümumi layihesinə və pafosuna uyğun gəlir.

C. Yusiflinin yazısı (mətni) sanki heç vaxt bitib tükənmir. Hamının gördüyü, bildiyi və eşitdiyi poetik mətnləri gözənləməz optik kombinasiyalar içino atır. Onun məqsədi - kaleydeskop üsün mətnləri seçmək, "köşib götürmək", sonra kombinasiya oyununa qatmaqdır. Cavanşir Yusiflinin fikirlerində bir islam mistikası var. Fikrime, kombinatorika islam mistikasının metodoloji esasıdır (Cavanşirin İbn Ərəbi və Jak Derrida ilə bağlı səhəbələri esasında bu nəticəye gəlmişəm).

Cavanşir Yusifli bir tədqiqatçı kimi daim Əli Kərim mətnlərinin varlığını düşünbəsə, belə demək mümkünse, Əli Kərim

mətnlərinin varlığı da onu düşünübür (H.G.Qadamerin bir fikrini xatırlayıram: "İstilənilən sonot əsərinin varlığı ondadır ki, onun özü sonradan subyekti doyişməyə qadır olan təcrübəye çevrilir"). Əli Kərim poeziyası Cavanşir Yusiflinin yaşam dünyasına, xayudə tədqiqatçı (C.Yusifli) Əli Kərimin bədii dünyasına daxil olmuş, qarşılıqlı temas nöqtələri tapmışdır.

Rüstəm KAMAL
Professor

Cavanşir Yusifli dünya estetik fikri ilə Azərbaycan bədii düşüncəsi arasında filoloji baxımdan maraqlı doğuran paralellər qurur.

Məti OSMANOĞLU
Ədəbiyyatşunas-tənqidçi

Cavanşir Yusiflinin təhlillərində klassik seirimizin məna çevrəsinə, onun dil və üs-lub imkanlarının çağdaş seirimizdə ehtiva möqamlarına həssaslıq nəzərdən qaçmrı. Təhlillərində həmin energetika aranır, bir qədər geri gedib qoşma-göryali stixiyasını da modern təsfəkührü mətnlərinin axialine o qədər münasib biçimdə yerləşdirir ki, çoxsəslə, çoxşublu sənət meydana çıxır. Və bunlar hamısı sonucda dilin mahiyyətinə, onun müəyyən aşamalardan keçib golon tarixinə qayıdır. Gerçəkləşdirməkədə etnik-mədəni sistemi bir bütün olaraq qarvamaga kömək edir. "Gülüş və dünənin sonu" monografiyásında tədqiq predmetinə çərvilən M.F.Axundzadə də bu sistemin içinde dərk olunur, bəhs etdiyi müxtəlif şair və yazıçı da, tərcüməyi-halının osas hissəsinə teşkil edən Əli Kərim poeziyası da. Qətiyyətlə demək olar, Əli Kərimin şair obrası Cavanşir Yusiflinin dəst-xəttində laiq olduğu estetik cazibəsi ilə görünə bildi. Onun poeziyası, şəfa bağılılıq, hər şairi öz fərdi üslubi başlangıcı ilə səciyyələndirə bilmək səriştəsi ədəbi-nəzəri düşüncəmiz üçün nadir keyfiyyətdir.

Elnara AKİMOVA
Ədəbiyyatşunas-tənqidçi

Cavanşir Yusifli "mətn içinde mətn" axarlarında olub həmişə... Hər şeyin üzdə, ilə təsəssüratda və ilə görünütüdə olduğuna inanmayıb. Deməli, məntiqə yanaşsaq, sədə hell və üzdə olan nəticə də onluq deyil... Mən bunu tənqidin digər kitablarında da görmüsəm, hiss etmişəm. Bir də tənqidçilərimiz əksəriyyətində çatışmayan bir xüsusiyət - dünya ədəbiyyatını bilmək və parallərlə arapmaq bacarığı ürəyimə olub...

Amma Cavanşir Yusiflinin "Azərbaycan poeziyasında Əli Kərim mərhəlesi" kitabı belə demək mümkünse, "mətn içinde mətn" konstruksiyasının daha dərinlərinə enmək maraqlı ilə yazılub. Və tezka Əli Kərim yaradıcılığına qayıdır, Əli Kərim yaradıcılığını dəyərləndirmə kimi dərk edilə, anlaşıla biləm. Cünki bir yaradıcılıqdan başlayan fikir axını müxtəlif məqamlarda, müxtəlif bəhənlərlərə, fərqli yaradıcılıqlara - Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mikayıll Müşfiq, Füzuli, Dostoyevski, Bulgakov, Patrik Züskind, Stendal, Baxtin, Lotman - üz tutur... Və bəhənlərin kimi, burada yalnız sonuncu ikisi-nin yaradıcılığına nezəri sitatların getiriləmisi üçün üz tutla bilerdi... Digərləri fərqli dövrlərin, fərqli dünyaların insanları və fərqli yaradıcılıq sahibləridir... Qəribə bir təzad var... Bu üz tutmalar, bu keçidlər hədən insanı elə təsirə salır ki, Əli Kərim ya-

radiciliyi haqqında oxuduğunu unuda da bilsən. Əli Kərimlə "danışdigın" anda hardansa Səməd Vurğun peyda olur, hardansa Rəsul Rza golur, hardansa "görünməz bir ol" sonı "Ustad və Marqarita" dünəsinə itolayı... Ora necə dündüyüն fərginə da vərə bilmirsin... Amma bu unutqanlı anı olur - çünki növbəti misralarda O - Əli Kərim se-ni gözlöyir və mon "özünü danişmaq üçün bohano" dedikdə məhz bunu nozordu tutdurum... Cavanşir Yusifli Əli Kərim "bohanesi" ilə bütün bir mərhələyə baxış edib, də-yor verib...

Nərgiz CABBARLI
Ədəbiyyatşunas-tənqidçi

Cavanşir Yusifli ədəbiyyatda ciddi yanaşan söz adamıdır; o, əsl sözün namus-isməti-ni qorun yazardılarımızdan.

Namuslu ədəbiyyatın tövüsünü çəkmək, yad notlardan, bəzək-düzəkden onu təmizləmək, sözə can vermək Cavanşirin tale qismətidi.

Lap çıxdıq hiss etmişdim ki, o, gizli-gizli poeziya ilə nəfəs alır, şərfləri oxuya-yanda yanılmadığımı sevindim və onu bəzi yazarlara ironiya ilə hələməsəməsinin sırrını anladım; bu ironiyada somimiyət var, yaxşı mənada çoxbilimliş var, boyundan hündüro atılmışmaq "qorxusu" var, həqiqi təsusəməq demək bacarığı var. Belə səz adamlarının hələ qeyb çəkilmədiyi bu məsələtlərə və ağır dövrəndə adam nəfəsinə qorumaq istoyır, yaşamaq üçün sağ elini ürəyinin başına qoyaraq, dünyaya gəldiyinə şü-kür diyəyir!

Əlisəmid KÜR
Şair

Mətnlə bir neçə qatda işləməyə və onun gizli qatlarnı filoloji açıqla aqşmaq üstünlük verən Cavanşir Yusifli həm də ədəbiyyatşunası Bakır Nəbiyev, Nizami Cəfərov, Arif Əmrəhoğlu, mərhum ədəbiyyatşunası Araz Dadaşzadə kimi nümayəndələri haqqında portret yazıları fərqli bir mövqə nümayış etdirib. Cavanşirin bu mənəsəsi, adətan başqları haqqında yazan və özlərinin də dəyərləndirilməsinə ehtiyac duyan cəfəkəş bir zümrəyə saygı və diqqət nümunəsi kimi hörmətə layıqdır.

Bəstə ƏLIBƏYLİ
Tənqidçi

Cavanşir Yusiflinin bir təqdimatla cızmağa başladığı, bir neçə başlıq altında "Ədəbiyyatda yaşamaqın formulu" sərtlə-hesi altında bir yerə topladığı məqalələrinə obyektlər müxtəlif olsalar da, səhəbə məhz bu müxtəliflərin bir araya gəlməsinin mümkün olamətləri, xüsusiyyətləri üzərində qu-rulub. Onu yazdıqlarının ədəbi dəyərini müəyyənələşdirməyə sövq edən "utopik gerçəklik" əslinde, real və az-çox haqqında söz deyiliməsi isteyən ədəbi materiala əsaslanıb. C.Yusifli bu məqalələr toplusunda məhz söz yaradıcılığına yanaşmağın on sivil formasının milli zəmindo, milli material əsasında mümkinlüyüni və buna dünə ədəbiyyatının aparıcı simalı ilə müqayiso-lı şəkildə gerçəkləşdirmək cəhdini, bununla da tənqidin, əslində, nədən ibarət olduğunu göstərir.

Nüşabə HÜSEYNLİ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, jurnalist